

O‘QUVCHILARNI KASBGA YO‘NALTIRISH BORASIDA AMALGA OSHIRILADIGAN ISHLAR HAMDA UNDA MAKTAB AMALIYOTCHI PSIXOLOGNING O‘RNI VA VAZIFASI

Mavlonova Hayotxon Ravshanovna

Farg‘ona shahar 9-umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘quvchi-yoshlarni kasbga yo‘naltirish jarayonining ahamiyati, mazkur jarayonda amalga oshiriladigan ishlar hamda maktab amaliyotchi psixologining o‘rni va vazifalari yoritib berilgan. Kasb tanlash jarayoni o‘quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlariga mos ravishda tashkil etilishi lozim. Maktab psixologi o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlash, ularga to‘g‘ri maslahat berish, ota-onalar va o‘qituvchilar bilan hamkorlikda kasbga yo‘naltirish ishlarini olib borishda muhim rol o‘ynaydi. Maqolada kasbga yo‘naltirishning psixologik jihatlari, diagnostika usullari hamda amaliy faoliyat yo‘nalishlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kasbga yo‘naltirish, o‘quvchilar, kasbiy qiziqish, psixologik diagnostika, maktab psixologi, kasb tanlash, kasbiy maslahat, qobiliyat, ijtimoiy moslashuv, ta’lim jarayoni.

Bugungi kunda o‘quvchi-yoshlarni to‘g‘ri kasb tanlashga yo‘naltirish ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Har bir insonning hayotida kasb tanlash muhim bosqich bo‘lib, u shaxsning kelajakdagi faoliyati, jamiyatdagi o‘rni va ijtimoiy mavqei belgilab beradi. Shu sababli o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish ishlari maktab davridayoq boshlanishi zarur. Ayniqsa, yuqori sinf o‘quvchilari uchun kasb tanlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kasbga yo‘naltirish – bu o‘quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, shaxsiy xususiyatlari hamda jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda ularga to‘g‘ri kasb tanlashda yordam berishga qaratilgan pedagogik va psixologik faoliyatdir. Mazkur jarayon o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini anglashiga, mehnat bozoridagi kasblar bilan

tanishishiga hamda kelajakdagi faoliyat yoʻnalishini ongli ravishda tanlashiga yordam beradi.

Maktabda kasbga yoʻnaltirish ishlari tizimli ravishda olib borilishi kerak. Bu jarayonda maktab rahbariyati, sinf rahbarlari, fan oʻqituvchilari, ota-onalar va maktab amaliyotchi psixologi hamkorlikda ishlashi muhim hisoblanadi. Oʻquvchilarni kasbga yoʻnaltirish ishlari turli shakllarda amalga oshiriladi. Jumladan, kasb tanlash boʻyicha suhbatlar, uchrashuvlar, seminarlar, davra suhbatlari, ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiyalar, turli kasb egalari bilan uchrashuvlar tashkil etiladi. Bu tadbirlar oʻquvchilarga turli kasblar haqida tushuncha beradi va ularning kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Oʻquvchilarni kasbga yoʻnaltirish jarayonida maktab amaliyotchi psixologining oʻrni juda muhimdir. Psixolog oʻquvchilarning individual xususiyatlarini oʻrganib, ularning qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlaydi. Psixologik diagnostika metodlari yordamida oʻquvchilarning kasbiy moyilligi, temperament xususiyatlari, intellektual darajasi va shaxsiy sifatleri tahlil qilinadi. Bu maʼlumotlar asosida psixolog oʻquvchilarga individual tavsiyalar beradi.

Psixolog oʻquvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlash uchun turli test va metodikalardan foydalanadi. Masalan, kasbiy qiziqishlar soʻrovnomasi, temperamentni aniqlash testi, qobiliyatlarni baholash metodikalari shular jumlasidandir. Ushbu metodikalar oʻquvchilarning qaysi sohalarga koʻproq qiziqishi borligini aniqlashga yordam beradi. Natijada psixolog oʻquvchilarga oʻz imkoniyatlariga mos kasb tanlash boʻyicha maslahat beradi.

Maktab psixologi kasbga yoʻnaltirish jarayonida oʻquvchilar bilan individual va guruhiiy maslahatlar oʻtkazadi. Individual suhbatlar davomida oʻquvchining shaxsiy qiziqishlari, orzulari va kelajak rejalari muhokama qilinadi. Guruhiiy mashgʻulotlar esa oʻquvchilarda kasbiy ongini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday mashgʻulotlar davomida oʻquvchilarga turli kasblarning ahamiyati, mehnat bozoridagi talablar va zamonaviy kasblar haqida maʼlumot beriladi.

Ota-onalar bilan ishlash ham kasbga yo‘naltirish jarayonining muhim qismidir. Ba’zi hollarda ota-onalar farzandining qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olmasdan, o‘z istaklariga ko‘ra kasb tanlashga majbur qilishlari mumkin. Bu esa o‘quvchining kelajakda kasbidan qoniqmasligiga olib keladi. Shu sababli psixolog ota-onalar bilan suhbatlar o‘tkazib, ularga farzandining qiziqishlarini inobatga olish muhimligini tushuntiradi.

Kasbga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishga ham xizmat qiladi. O‘quvchilar turli kasblar haqida ma’lumotga ega bo‘lib, o‘z oldilariga aniq maqsad qo‘yishni o‘rganadilar. Bu esa ularning motivatsiyasini oshiradi va o‘qishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Shuningdek, maktab psixologi o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish jarayonida ularning psixologik tayyorgarligini ham shakllantiradi. O‘quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish, mas’uliyatni his etish, o‘z imkoniyatlarini baholash kabi ko‘nikmalar rivojlantiriladi. Bu ko‘nikmalar kelajakda to‘g‘ri kasb tanlashda muhim ahamiyatga ega.

Kasbga yo‘naltirish ishlari doimiy va uzluksiz bo‘lishi kerak. Bu jarayon faqat yuqori sinflarda emas, balki boshlang‘ich va o‘rta sinflardan boshlab amalga oshirilsa, yanada samarali natija beradi. Dastlab o‘quvchilarda turli kasblarga qiziqish uyg‘otish, keyinchalik esa ularning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish zarur.

Yoshlarga ta’lim –tarbiya beruvchi o‘qituvchi, ustoz, murabbiy, ta’lim xodim, mutaxassis, rahbar nafaqat bilimdon, balki eng avvalo, yuksak insoniy sifatlar sohibi bo‘lishi lozim. Darhaqiqat o‘quvchi yoshlarning fanga qiziqishi yoki kasb-hunar tanlashni, uni o‘rnanish, malakali mutaxassis bo‘lib yetishishiga talim- tarbiya beruvchilarning ma’lakali mutaxassis bo‘lib yetishida ta’lim-tarbiya beruvchilarning ma’naviyasi axloqiy fazilati bilimda maxorati mehnat sevarligi fidoiyligi bir so‘z bilan aytganda, ijtimoiy-madaniy kamoloti muhim ahamatga ega. Shuningdek ularning kasb madaniyati ham alohida o‘rin tutadi. Zero mutaxassis xodimning maxorati yoki kasb madaniyati qanchalik yuksak bo‘lsa, uning faoliyati shunchalik samarali bo‘ladi. Pedagog kadrlarni kasb mahoratini oshirishni, kasb madaniyatini yuksaltirishni hayotning o‘zi taqozo etmoqda. Buning uchun esa o‘quv tarbiya muassasalarida o‘qituvchining kasb mahorati va kasb madaniyati haqida tez-tez kengash va suhbatlar o‘tkazib turish ma’ruzalar o‘qish foydadan

holi bo'lmaydi. O'qituvchilar zamon talablaridan kelib chiqqan holda o'z faoliyati va bilimlarini nazorat qilish va baholash, xatolarini tahlil qilish, o'ziga o'qituvchilik sifatlarini rivojlantirish, o'z-o'zini qayta tayyorlash va tarbiyalash imkoniyatlariga duch keladi. Hozirgi vaqtda ta'lim- tarbiya ishi nafaqat vatanimiz kelajagi bo'lishi yoshlar hayotida, balki har bir kishi faoliyatida, umuman jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy tizimda o'ta ahamiyatlidir. Ta'lim- tarbiyasiz kelajakda o'z samaralarini beruvchi islohot yo'q. Axloq va madaniyatni yuksaltiruvchi vosita ta'lim- tarbiyadir madaniyatsizlik esa illat. Ijtimoiy hayotni takomillashtirish uchun insonning o'zi axloqiy jihatdan kamol topishi lozim inson butun hayoti orqali butun umri mobaynida tarbiyalanadi.

Maktab o'quvchilarida kasb-hunar tanlashga ko'malashishning asosiy maqsadi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tashkil etish, o'quvchilarda kasbiy bilimlarni va motivatsiyani, ijtimoiy hayotdagi kasbiy olamga moslashuv va jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarni shakllantirish.

Bugungi kunda har bir insonning kasblar olamida o'z-o'zini topishi, kasbiy o'zligini anglashi, jamiyatda o'z o'rnini topishga intilishi va unga qiziqishlari kun sayin ortib bormoqda. Minglab kasblar ichida qaysi birini tanlash, unga shaxs moyilligi, layoqati va qiziqishlarining mos kelishi yoki kelmasligini bilish shaxs istiqbolida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa o'quvchi- yoshlarni kasbga yo'naltirish umumta'lim maktabi ishining tarkibiy qismidir. Ma'lumki, agar kasb to'g'ri tanlangan bo'lsa, inson uchun mehnat quvonch, ijodiy ilhom manbaiga aylanadi, bu esa inson uchun ham, jamiyat uchun ham foydalidir. Shu o'rinda psixologlarimiz ta'kidlaganidek, insonning o'zi hohlagan kasbni erkin tanlashi nihoyatda katta ahamiyatga ega. Inson sevgan ishi bilan shug'ullansa, u bu ishdan xursand bo'lishi, qanoat hosil qilishi, ko'p tashabbus ko'rsatishi, charg'imag'ayrat bilan ishlashi mumkin.

Maktabda olib boriladigan faol o'quv faoliyati har bir o'quvchi o'z aqliy qobiliyati va eng avvalo tafakkur tiniqligini, mantiqan to'g'ri fikrlashni, tafakkurning mustaqil va original bo'lishini, topqirlikni, chuqur mulohaza qilishni, aqliy teranlik va o'ziga tanqidiy munosabatda bo'lishni rivojlantirish imkonini beradi. Irodaviy sifatlarni, ya'ni: dadillik, qat'iyat, intizomlilik, o'ziga va o'z kuchiga ishonish, o'zini idora qila bilish, og'irvazmin

bo'lish singari fazilatlarni rivojlantirishga ham harakat qilish kerak. Mana shu sifatlarning hammasi birga qo'shilib mehnatga bo'lgan qobiliyatni ta'minlaydi. Kasb tanlash katta hayot yo'lidagi eng muhim qadamdir. Inson hayotda o'zini baxtli his etishi uchun albatta, atrofida mehribon, sevimli insonlar bo'lishidan tashqari, o'z qiziqishi bilan amalga oshiradigan kasb-hunarga ham ega bo'lishi zarur. Ba'zi yoshlar ko'p yillar orzu qilib yurgan mutaxassislik uchun oliy ta'lim muassasasiga hujjat topshirish damlari yaqinlashganda, «Men kelajakda shu sohaning mutaxassisi bo'la olamanmi, bunga mening bilimim va iqtidorim yetadimi?» — deb o'ylanib qoladilar. Ayrimlar o'zlarining ko'p yillik orzularidan ham voz kechib, hozirgi kunda dolzarb ahamiyatli o'rin tutayotgan sohaga qiziqib, kutilmaganda o'z fikrlarini o'zgartiradilar. Asosiysi, yoshlar to'g'ri yo'lni tanlash o'z hayotlari oldida juda katta mas'uliyatli vazifa ekanligini yaxshi bilishlari va faqatgina qiziqishlari yuqori bo'lgan kasb sirlarini egallashga intilishlari zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarni kasbga yo'naltirish ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon o'quvchilarning kelajakdagi hayot yo'lini belgilashda katta ahamiyatga ega. Maktab amaliyotchi psixologi o'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash, ularga kasbiy maslahatlar berish hamda ota-onalar va o'qituvchilar bilan hamkorlikda kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. To'g'ri tashkil etilgan kasbga yo'naltirish ishlari o'quvchilarning kelajakda jamiyatga foydali, o'z kasbini sevuvchi va malakali mutaxassis bo'lib yetishishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Boltaboyev S.A va boshqalar. “Kasb tanlashga yo'llash” ma'ruzalar matni. Toshkent. Nizomiy nomli TDPU 2003
2. Musilmanov N.A, Mullaxmedov R.G “Kasb tanlashga yo'llash” Toshkent 2007
3. O'zbekiston Respublikasida o'quvchi yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimini rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis markazi. 2010
4. Ziyo.net